

УДК 370.98.47

DOI: 10.36550/2415-7988.2019.182.42

ЗІНЧЕНКО Світлана Михайлівна –
директор Нікопольського регіонального Центру
моніторингу освіти та соціального партнерства
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1242-2414>
e-mail: svzi@ukr.net

ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ (УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ) ДО ПРОДУКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ПОСЛУГ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. За офіційними даними Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників АТО, станом на 01.07.2019 року статус учасника бойових дій надано 370 тис. особам. Як свідчить досвід країн, громадяни яких залучалися і залучаються зараз до участі у збройних конфліктах, майже всі ці люди разом з можливими фізичними травмами отримують непомітні зовні, але небезпечні психологічні травми, тому наразі необхідна психологічна реабілітація та професійна адаптація колишніх воїнів, повернення їх до мирного життя. Одним з ефективних шляхів такої адаптації є навчання – отримання більш високого рівня освіти, нової спеціальності тощо.

Проблема професійної адаптації студентів-військовослужбовців (учасників бойових дій) до продуктивної діяльності у сфері послуг, її перебіг, місце є дуже актуальною в Україні на сучасному етапі. Проте єдиного чіткого формулювання змісту й обсягу понять «професійна адаптація» та «продуктивна діяльність» не існує серед дослідників, а це не може заважати створенню цілісної методологічно обґрунтованої концепції практичної адаптації студентів військовослужбовців до продуктивної діяльності у сфері послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження є положення психології про організацію навчально-пізнавальної діяльності (С. Л. Рубінштейн, В. В. Давидов, Г. С. Костюк, Д. Б. Ельконін, Н. Ф. Талізін), активність і самостійність суб'єкта й об'єкта в процесі засвоєння знань (Л. П. Арістова, О. В. Брушлінський, В. І. Евдокімов, О. Я. Савченко, Т. І. Шамова), мотивацію навчання (Л. Н. Божович, А. К. Маркова, М. В. Матюшкін), формування пізнавальних інтересів (О. К. Дусавицький, Н. А. Побірченко, Г. І. Щукіна), проблему формування умінь і навичок навчально-пізнавальної діяльності (А. М. Алексюк, Ю. К. Бабанський, М. О. Данилов, Б. П. Єсіпов, І. Я. Лернер, М. М. Скаткін), теорію особистісно орієнтованого навчання (І. Д. Бех, С. І. Подмазін, О. В. Бондаревська, Н. Е. Щуркова, І. С. Якіманська). Роботи вітчизняних і зарубіжних дослідників з теорії педагогічної

освіти, в яких розкрито професійна підготовка фахівців у ВНЗ (Ю. К. абанський, . Д. Підласий, В. П. Беспалько та ін.); загальні питання професійної готовності особистості (М. І. Дьяченко, А. Ф. Линенко та ін.), адаптація до умов професійної діяльності (В. С. Штифурак, І. І. Ліпатов, А. В. Черников, Т. Д. Щербан, Е. П. Савченко та ін.). Сучасні вимоги розвитку успішної особистості шляхом продуктивного навчання визначаються в дослідженнях відомих учених (Ш. П. Підласого, К. О. Бажанова, М. П. Гузика, та інших), у витоків цього напрямку стояли видатні науковці (Л. С. Виготський, Л. В. Занков, К. Д. Ушинський).

Мета статті – теоретично обґрунтувати можливості професійної адаптації студентів військовослужбовців до продуктивної діяльності у сфері послуг, визначити актуальні напрямки подальших наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «адаптація» є складною філософською-методологічною проблемою. У психолого-педагогічній літературі існують різноманітні підходи до визначення поняття «адаптація», «професійна адаптація».

Проблематика феномена «адаптація» не є новою у наукових дослідженнях і висвітлюється у роботах науковців як: процес активного пристосування особистості чи соціальної групи до змін у соціальному середовищі [8]; пристосування, процес пристосування до мінливих умов зовнішнього середовища; пристосування будови і функцій організмів до умов навколишнього середовища [1]; у філософії розуміється процес «пристосування системи до умов внутрішнього і зовнішнього середовища», так і його результат – «наявність у системи пристосованості до деяких факторів середовища» [7].

В процесі адаптації виділяють: *внутрішню адаптацію* (повне внутрішнє пристосування індивіда до норм, звичаїв, поглядів поведінки суспільства) *зовнішню адаптацію* (формальне пристосування, у поведінці при цьому зберігається внутрішня автономія і резерв), *дійсну адаптацію* – успішне пристосування за рахунок зміни особистості [2].

© Зінченко С. М., 2019

Рівень адаптації характеризується: впевненістю у собі, пізнавальною активністю, соціальною тривогою під час взаємодій з навколишнім середовищем. Основною функцією адаптації особистості є знаходження умов і форм зі студентами-учасниками бойових дій до мирного життя.

Професійна адаптація студентів-військовослужбовців до продуктивної діяльності у сфері послуг – складний і багатоплановий процес. У наукових дослідженнях професійну адаптацію дослідники розглядають, як: складову систему підготовки кадрів, регулятор зв'язку між системою освіти і виробництвом; взаємне пристосування працівника й організації, що ґрунтується на поступовому пристосуванню співробітника до нових професійних, соціальних і організаційно-економічних умовах праці; процес формування нових установок, потреб, інтересів у сфері праці, критерій ефективності профорієнтаційної роботи з студентами-військовослужбовцями [3]; науково-обґрунтовану систему заходів, що забезпечує оволодіння та досягнення особою професійної майстерності у конкретному виді професійної діяльності на конкретному робочому місці [4]; процес пристосування студентів до майбутньої професії у вищих навчальних закладах до умов їхньої професійної праці [3]; процес залучення особистості до професії, який виражається в набутті професійних знань, умінь, навичок, необхідних для майбутньої діяльності, зумовлюється вивченням та опануванням структури підготовки фахівця відповідного рівня, загального змісту та окремих компонентів навчального процесу [5]; пристосування набутого професійного досвіду та стилю поведінки і діяльності, вміння швидко звикнути до незвичних факторів зовнішнього середовища, включення в професійне співробітництво та партнерство, поступовий розвиток конкурентоздатності; залежно від професії, спеціалізоване удосконалення професійних знань, умінь і навичок або оволодіння новими та подальше успішне працевлаштування [9]; процес залучення людини до праці в рамках певної професії, включення його у виробничу діяльність, засвоєння їм умов і досягнення нормативів ефективності праці; пристосування людини до нових для нього умов праці. Різновид професійної адаптації – виробнича адаптація (пристосування до умов, вимог, норм тощо конкретного виробництва, виробничого процесу), характеризується досконалим володінням вибраною професією або спеціальністю, закріпленням трудових навичок і умінь, що виявляється в стабільному виконанні норм виробітку, високої якості продукції, точності і надійності, творчій активності; заходи, спрямовані на відновлення

та вдосконалення професійних навичок і умінь шляхом професійного навчання, надання інформаційних, консультаційних та профорієнтаційних послуг із зазначених питань, підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці; Специфічний від адаптивних процесів особистості є двовекторним процесом і розглядається в єдності активного і пасивного, продуктивного і репродуктивного, змінюваного і змінюючого [9].

Професійна адаптація студента – військовослужбовця – важливий етап його професійної діяльності.

Нами було проведено дослідження серед студентів військовослужбовців Криворізького державного педагогічного університету та Нікопольського технікуму національної металургійної академії України. У своєму дослідженні ми провели опитування – анкети серед студентів I курсу.

Пізнавальний інтерес розглядаємо, як одну із важливіших умов професійної адаптації студентів. Першокурсникам пропонувалося визначити рівні розвитку пізнавального інтересу до занять у навчальних закладах (КДПУ, НТ НМетАУ) і й установили: низький (Н), середній (З), високий (У) рівень. Дані були занесені в таблицю.

Аналіз таблиці визначення рівнів пізнавального інтересу першокурсників до навчання у закладах освіти, дозволяє говорити про те, що у студентів, як КДПУ і НТ НМетАУ в основному переважає низький рівень /40,6%/, а так само середній /36%/, високий же рівень складає усього 23,4%. Хочеться відзначити те, що студенти позитивно відносяться до навчання у закладах освіти й існує потреба /40%/. Насторожує той факт, що в 36% досліджуваних відсутній інтерес і бажання займатися навчанням та професійним зростом. Це говорить про те, що студенти першокурсники не бачать зв'язки між процесами життєдіяльності і майбутнім професійним становленням. Як наслідок цього: у 45% низький рівень володіння знаннями з основ майбутньої професійної діяльності, уміннями і навичками, а звідси почуття непевності в собі й в успіху. /41%/. першокурсники постійно мають потребу в стимулюванні. Усього 20% першокурсників володіє системою знань з продуктивних технологій пов'язаних з майбутньою професією, арсеналом прийомів і способів роботи з матеріалом, таблицями, посібниками, інформаційними технологіями. Причину даного положення можна змінити, використовуючи в навчальному процесі продуктивні технології навчання.

У світовій педагогіці діяльність (навчальна, трудова) має два рівня: репродуктивний і продуктивний.

Репродуктивна діяльність спрямована на одержання відомими засобами наперед визначеного результату і полягає у стереотипному тиражуванні одного й того самого [6].

Продуктивна діяльність – це або створення нових цінностей, або досягнення, одержання відомого результату новими, ефективнішими способами і засобами [6]. Для продуктивній діяльності обов'язково необхідно впровадження інтерактивних технологій.

Ці два типи діяльності взаємопов'язані. Студенти-військовослужбовці (учасник бойових дій) не зможуть стати висококваліфікованими, конкурентоспроможними фахівцями, якщо вони не володіють фундаментальними знаннями за фахом, недостатні у них навички й уміння роботи з довідковою літературою, з новими комп'ютерними технологіями, некомунікабельні, не можуть працювати в команді. Методологічною передумовою повноцінного формування професійної адаптації студентів-військовослужбовців (учасників бойових дій) є діалектична єдність репродуктивного і продуктивного типів діяльності в усій системі навчання, виховання, суспільному житті й спілкуванні.

Продуктивну працю визначаємо, як систематичну, свідому, творчу, організовану, доцільною та відповідно до логіки виробництва й позааудиторна діяльність студентів, спрямована на підготовку до виробничо-економічних відносин, метою якої є всебічний розвиток та моральне становлення особистості, а результатом – суспільно значуща продукція, що надходить для реалізації до торгової мережі, підприємств, установ чи організацій, відповідно до складених з ними договорів. Характерними ознаками продуктивної праці студентів є: виробництво матеріальних цінностей; залучення до суспільних виробничих відносин; об'єкти праці, які відповідають віку й завданням навчання та виховання, мають суспільну значущість; необхідність ознайомлення студентів-військовослужбовців з технологіями виконання професійних функцій на виробництві; формування економічних знань і матеріальна винагорода за виконану роботу.

За останні три роки Нікопольський регіональний Центр моніторингу освіти та соціального партнерства Національної металургійної академії України активно проводить роботу із залучення на навчання окремих категорій громадян (ветерани-учасники бойових дій, військовослужбовці, соціально незахищені верстви населення, тощо), завдяки цій роботи на Нікопольському факультеті НМетАУ навчаються 220 студентів – учасників бойових дій (210 студентів на

бюджетних місцях), яким потрібна професійна адаптація до цивільного життя та продуктивної діяльності у сфері послуг.

Ця складна універсальна задача потребує комплексного підходу, а саме:

1. оптимізацію змісту навчального матеріалу: використання сучасних інтерактивних технологій, професійну спрямованість навчальних дисциплін, реалізацію міжпредметних зв'язків з метою здійснення високоякісної професійної підготовки студентів-військовослужбовців (учасників бойових дій) до сучасних вимог роботодавців у сфері послуг, з урахуванням новітніх досягнень науки і техніки.

З цією метою на Нікопольському факультеті НМетАУ був проведений обласний семінар разом з представниками – роботодавцями підприємств, організацій, банків Нікопольського регіону за темою: «Пошук шляхів підвищення ефективності соціального партнерства НМетАУ з роботодавцями Нікопольського регіону та Дніпропетровської області, в т.ч. через формування і реалізацію регіональних та обласних програм професійної підготовки та соціальної адаптації учасників бойових дій». На семінар були запрошені керівники кадрових служб, керівники Управління з питань учасників АТО Дніпропетровської облдержадміністрації, професорсько-викладацький склад академії. Семінар був проведений у нестандартному форматі: перша частина, якого була – відкрите навчальне заняття-презентація з вищої математики на тему: «Використання похідної та інтегралу у навчальних та технічно-прикладних задачах з використанням математичного пакета MathCad.» на базі групи першого курсу студентів-військовослужбовців (учасників бойових дій). На цьому занятті студенти-військовослужбовці зуміли продемонструвати не тільки свою підготовку з вивчення розділів вищої математики «Диференціальне та інтегральне обчислення» та й вміння використовувати математичний пакет MathCad для розв'язування технічних задач. Друга частина – нарада «Шляхи професійної адаптації студентів-військовослужбовців (учасників бойових дій) у НМетАУ». (на сайті НМетАУ розміщений репортаж даного заходу: <https://nmetau.edu.ua/ru/mfac/i3002/p-3/e2859>).

2. Узгодження навчального закладу з роботодавцями наскрізних програм зі спеціальних дисциплін та виробничої практики, включаючи до них вивчення сучасних виробничих технологій в умовах даного підприємства.

Нікопольський регіональний Центр моніторингу освіти та соціального партнерства НМетАУ підготував для затвердження довгострокові трьохсторонні

договори про соціальне партнерство між НМетАУ, 14 підприємствами Нікопольського регіону і Міністерства освіти та науки України щодо організації та проведення професійної підготовки студентів-військовослужбовців з 2017 по 2022 р.

3. Узгодження дії сторін НМетАУ з роботодавцями щодо організації та проведення професійної підготовки (перепідготовки та підвищення кваліфікації) студентів-військовослужбовців (учасників бойових дій) з урахуванням вимог роботодавців, розроблення необхідної навчальної документації, методичних та інших матеріалів, оновлення матеріально-технічної та лабораторної бази.

Сформований електронний банк даних навчальної, довідкової літератури для студентів-військовослужбовців. Організовані безкоштовні курси щодо надання допомоги з вивчення навчальних дисциплін (англійська мова, вища математика та інше).

4. Проходження практики з подальшим працевлаштуванням студентів-військовослужбовців, задоволення реальних потреб у продуктивної діяльності кваліфікованих спеціалістах у сфері послуг.

З цією метою були проведені «Мастер-клас» провідними фахівцями-роботодавцями для студентів (АТ «ІНТЕРПАЙП НІКОТЬЮБ», ПрАТ «СЕНТРАВІС ПРОДАКШН ІУКРЕЙН»). Провідні фахівці-роботодавці були запрошені для читання лекцій, ведення курсових та дипломних проектів, участі в державних кваліфікаційних комісіях та інших навчальних та виховних заходах. Були проведені спільні заходи професійного напрямку з роботодавцями: профорієнтаційний фестиваль «MetalSuper», семінар «Круглий стіл», щорічні «Урочиста посвята у студенти» та ін.

Для студентів-військовослужбовців НФ НМетАУ були організовані тематичні екскурсії за фахом: ТОВ «ІНТЕРПАЙП СТАЛЬ» (м. Дніпро), Запорізька АЕС (м. Енергодар) та інші підприємства Нікопольського регіону. (на сайті НМетАУ розміщені дані по проведеним заходам <https://nmetau.edu.ua/ua/mdiv/i2061/p-3/e3390>)

5. Проведення додаткових курсів щодо перепідготовки та підвищення кваліфікації студентів-військовослужбовців з одержанням сертифікатів.

Нікопольським регіональним Центром моніторингу освіти та соціального партнерства НМетАУ був вивчений зарубіжний досвід з професійної та психологічної адаптації військовослужбовців (США, Великобританія, Королівство Данія та ін.), міжнародні проекти «Україна – НАТО», «Україна – Норвегія». В поточному навчальному році, за підсумками анкетування про участь у міжнародних проектах «Україна

– НАТО», «Україна – Норвегія» серед студентів-учасників бойових дій НФ НМетАУ та позитивного рішення даного питання керівництвом цих проектів, заплановані ці курси.

6. Пріоритетність наукової роботи в підготовці висококваліфікованого спеціаліста – військовослужбовця (учасника бойових дій).

В червні 2019 р. на НФ НМетАУ відбулося регіональне засідання Всеукраїнською науково-технічної конференції студентів «Молода академія – 2019р», на якій студенти-військовослужбовці захищали свої проекти з соціально-економічних проблем Нікопольського регіону, створення нових сучасних технологій.

7. Удосконалення соціально-психологічної підготовки студентів-військовослужбовців.

В березні та вересні 2019 р. були проведені психологічні семінари-тренінги для студентів-військовослужбовців (учасників бойових дій), на які були запрошені члени громадської організації «Баланс» (телісно-орієнтовані терапевти м. Дніпро). Мета семінарів: змінити песимістичне відношення до себе і навколишньої дійсності, покращити професійну адаптацію.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Професійна адаптація студентів-військовослужбовців до продуктивної діяльності у сфері послуг розглядаємо, як складний і багатоплановий процес, що ґрунтується на поступовому пристосуванню співробітника до нових професійних, соціальних і організаційно-економічних умовах життєдіяльності. Продуктивну працю визначаємо, як систематичну, свідому, творчу, організовану, доцільною та відповідно до логіки виробництва й позааудиторна діяльність студентів, спрямована на підготовку до виробничо-економічних відносин, метою якої є всебічний розвиток та моральне становлення особистості, а результатом – суспільно значуща продукція

Ефективність професійна адаптація до продуктивної діяльності у сфері послуг залежить від потреб виробництва, необхідністю переорієнтувати процес професійної адаптації студентів-військовослужбовців із переважно репродуктивного, орієнтованого на оволодіння студентами минулих та сучасних технологій, на продуктивний – навчити прогнозувати їх розвиток на основі фундаментальних знань і вмій за фахом. У цьому зв'язку було визначено ключові напрями професійної адаптації студентів-військовослужбовців до продуктивної діяльності у сфері послуг. Подальшу роботу вбачаємо у розробці педагогічних умов продуктивної діяльності майбутніх фахівців

сфери послуг.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Георгиевский А. Б. Эволюция адаптации (историко-методологическое исследование). – Л. : Наука, 1989. – 229 с.
2. Кулик С. М. Дослідження психологічних особливостей професійної адаптації вчителів / /С. М. Кулик // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. — К.: Міленіум, 2003. – Т. 1. – Ч. 9. – С. 108–110.
3. Штифурак В. С. Профорієнтаційна діяльність: теорія та практика: навчальний посібник / В. С. Штифурак, Г. В. Коліжук, І. М. Мельник; заст. ред. В. С. Штифурака. – Вінниця, ТОВ «Ландо ЛТД», 2013. – 418 с.
4. Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення: Постанова від 17 вересня 2008 р. N 842. – Київ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/842-2008-%D0%BF>
5. Адаптація студентів-випускників до професійної діяльності / Л. М. Малинович / Збірник наукових праць Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. – Випуск 2 (2), 2012 р. – С. 213–221
6. Стимулювання творчої діяльності студентів вищого технічного навчального закладу в процесі навчання вищої математики / Ю. А. Буренніков, І. В. Хом'юк / Вісник Вінницького політехнічного інституту. – № 2, 2008р. – С. 94–98.
7. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – Москва: Политиздат, 1987, – 590 с.
8. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад Л. О. Пустовіт. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.
9. Ащепков В. Т. Профессиональная адаптация преподавателей высшей школы: проблемы и перспективы. – Ростов-на-Дону, 1997. – 218 с.
10. Горбенко С. В. Адаптація військовослужбовців до цивільного життя – один з основних напрямів розвитку кадрової політики у Збройних Силах України / С. В. Горбенко, В. В. Хома, Г. В. Шпанчук, І. І. Смірнов // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних сил. – 2013. – Вип. 4. – С. 15–21.

REFERENCES

1. Georgievsky, A. B. (1989). *Evolyutsiya adaptatsii (istoriko-metodologicheskoye issledovaniye)*. [The evolution of adaptation (historical

and methodological study)]. Leningrad.

2. Kulik, S. M (2003). *Research of psychological features of professional adaptation of teachers*. [Further psychological specialties of professional adaptations of readers]. Kyiv.
3. Stifurak, V. S (2013). *Career guidance: theory and practice: a textbook*. [Career guidance: theory and practice: a textbook]. Vinnytsia.
4. On approval of the Concept of the state system of vocational guidance of the population. (2008.) Kiev. [Electronic resource] Access mode: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/>
5. *Adaptatsiya studentiv-vypusknikiv do profesynoyi diyal'nosti* (2012). [Adaptation of graduate students to professional activity].
6. *Stymulyuvannya tvorchoyi diyal'nosti studentiv vyshchoho tekhnichnoho navchal'noho zakladu v protsesi navchannya vyshchovi matematyky*. (2008). [Stimulation of creative activity of students of higher technical educational institution in the process of higher mathematics teaching]. Lviv.
7. *Filosofskiy slovar'*. (1987). [Philosophical Dictionary]. Moscow.
8. *Slovyk inshomovnykh sliv: 23000 sliv ta terminologichnykh slovospoluchen'*. (2000). [Dictionary of foreign words: 23000 words and terminological phrases]. Kyiv.
9. Aschepkov, V. T. *Professional'naya adaptatsiya prepodavateley vysshey shkoly: problemy i perspektivy*. (1997). [Professional Adaptation of Higher Education Teachers: Problems and Prospects]. Rostov-on-Don.
10. Gorbenko, S. V. *Adaptatsiya viys'kovosluzhbovtiv do tsyvil'noho zhyttya – odyn z osnovnykh napryamiv rozvytku kadrovoyi polityky u Zbroynykh Sylakh Ukrainy*. (2013). [Adaptation of servicemen to civilian life – one of the main directions of personnel policy development in the Armed Forces of Ukraine]. Kharkov.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЗІНЧЕНКО Світлана Михайлівна –

директор Нікопольського регіонального Центру моніторингу освіти та соціального партнерства.

Наукові інтереси: професійна адаптація студентів-військовослужбовців.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ZINCHENKO Svetlana Mikhailivna –

Director of the Nikopol Regional Center for Monitoring Education and Social Partnership.

Circle of scientific interests: professional adaptation of military students.

Стаття надійшла до редакції 06.11.2019 р.